

به نام خدا

اصول فرزند پروری

مولفان :

علی موذنی

گلنوش مهربانی

الهام فیض آبادی

انتشارات بامن

(با همکاری چاپ و نشر ایران)

۱۴۰۱

سرشناسه: مودنی، علی، ۱۳۷۴-
عنوان و نام پدید آور: اصول فرزند پروری/مولفان علی مودنی، گلنوش مهربانی، الهام فیض آبادی.
مشخصات نشر: بامن (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری: ۱۴۶ ص.
شابک: ۱-۲۸-۸۷۵۱-۶۰۰-۹۷۸:۶۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص ۱۴۶ - ۱۳۸.
موضوع: اصول فرزند پروری
شناسه افزوده: مهربانی، گلنوش، ۱۳۶۷
شناسه افزوده: فیض آبادی، الهام، ۱۳۷۵
رده بندی کنگره: RC۴۸۸/۳
رده بندی دیویی: ۶۱۶/۸۹۱۵۳
شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۴۶۱۱۳
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: اصول فرزند پروری
مولفان: علی مودنی - گلنوش مهربانی - الهام فیض آبادی
ناشر: بامن (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۱
چاپ: مدیران
قیمت: ۶۰۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۱-۲۸-۸۷۵۱-۶۰۰-۹۷۸
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار.....
۱۰	فصل اول: رشد و پرورش کودکان.....
۱۱	مفهوم رشد.....
۱۲	تاریخچه‌ی رشد.....
۱۳	فرایندهای اصلی رشد.....
۱۴	ماهیت و اصول رشد و تکامل.....
۱۸	انواع تغییرات در فرایند رشد.....
۱۹	انواع الگوهای رشدی.....
۲۰	عوامل مؤثر در رشد و تکامل.....
۲۵	نظریه‌های رشد و تکامل.....
۲۶	رشد پیش از تولد.....
۲۹	رشد پس از تولد (از تولد تا ۳ سالگی).....
۴۱	رشد پس از تولد (از ۳ تا ۶ سالگی).....
۴۸	رشد پس از تولد (از ۶ تا ۱۲ سالگی).....
۵۳	نوجوانی (از ۱۲ تا ۱۶ سالگی).....
۵۸	بلوغ در دخترها.....
۵۹	بلوغ در پسرها.....
۵۹	علائم مشترک بلوغ در دو جنس.....
۶۲	فصل دوم: فرزندپروری.....
۶۳	مفهوم فرزندپروری.....

۶۳ مهارت های فرزندپروری
۶۳ اهمیت و فواید فرزند آوری
۶۴ اهداف فرزندپروری
۶۴ سبک های فرزندپروری
۶۹ کدام سبک تربیتی بهتر است
۷۰ نظریه های موجود در زمینه سبک های فرزندپروری
۷۶ ابعاد شیوه های فرزندپروری
۷۸ عوامل مؤثر بر شیوه های فرزندپروری
۸۲ فصل سوم: تربیت
۸۳ تربیت چیست؟
۸۴ اهداف تربیت
۸۶ انواع تربیت
۸۷ نقش پدر و مادر در تربیت مذهبی کودکان
۸۸ مراحل تربیت
۹۱ عوامل مؤثر در تربیت
۹۸ روش های عملی در تربیت
۹۸ چهارچوب تربیت
۱۰۱ تشویق
۱۰۵ تنبیه
۱۰۹ صداقت و امنیت روانی
۱۱۵ استقلال

- ۱۲۱نظم
- ۱۲۳مقایسه نکردن
- ۱۲۶پرهیز از مشاجره
- ۱۳۲هماهنگی پدر و مادر
- ۱۳۲صداقت و رازداری
- ۱۳۳توجه به تفاوت‌های فردی
- ۱۳۳پرهیز از خشم و مشاجره
- ۱۳۳الگو بودن
- ۱۳۴اعتدال و جدی بودن
- ۱۳۴صبر و حوصله
- ۱۳۵بهداشت روانی پدر و مادر
- ۱۳۸منابع و مآخذ

پیشگفتار

اصول فرزندپروری از نظر روان‌شناسی شامل مباحث بسیار زیادی است اما از لحاظ تاریخی، کودکان اغلب به‌عنوان نسخه‌های کوچک‌تر از بزرگسالان دیده می‌شوند. آلبرت اینشتین زمانی به ژان پیاژه پیشنهاد داد: که بچه‌ها به طور متفاوتی از بزرگسالان فکر می‌کنند اما به آن‌ها شبیه‌اند، پیاژه اعلام کرد که "این کشف خیلی ساده بود که فقط یک نابغه می‌توانست به آن فکر کند". باتوجه به اهمیت تربیت فرزند از نظر روان‌شناسی وقتی به پیشرفت فرزند خود فکر می‌کنید، چه اتفاقی می‌افتد؟ اگر شما مانند بیشتر مردم در مورد عوامل داخلی که در یک کودک رشد می‌کند از قبیل ژنتیک و ویژگی‌های شخصی فکر می‌کنید در این صورت باید بدانید پیشرفت و تکامل کودک شامل اثراتی بیش از فعل و انفعالات درونی است که از درون فرد ایجاد می‌شود.

عوامل محیطی مانند روابط اجتماعی و فرهنگی که در آن زندگی می‌کنیم نیز نقش اساسی ایفا می‌کنند. روان‌شناسان کودک ممکن است در کمک به والدین در مقابله با نگرانی‌های مربوط به تربیت فرزند تخصص داشته باشند و یا ممکن است یک رویکرد کلی‌تر را پیش بگیرند. در هر دو مورد، این متخصصان تلاش می‌کنند تا بچه‌ها را برای حل مشکلات بالقوه یاری کنند و به شیوه‌ای که منجر به نتایج سالم می‌شود، رشد دهند. برای مثال، روان‌شناسان کودک ممکن است در شیوه‌های مشاوره کودک و مشاوره خانواده به بهترین نتایج روان‌شناختی دست یابند و یا ممکن است با بچه‌ها به‌گونه‌ای کار کنند تا به رشد ذهنیت‌های سالم برسند.

مشکل خانواده‌ها این است که تربیت و فرزندپروری را نمی‌شناسند و چیزی را جای تربیت قرار داده‌اند که تربیت نیست؛ زیرا که تعلیم و تربیت هنر است و برای دستیابی به این هنر باید در چهارچوب خاصی عمل کرد و ذوق و شوق هنری داشت. اگر تعلیم و تربیت علم بود و با قوانین خاص، طبق اصول علمی قابل تدریس بود، هیچ جامعه‌ای با مشکل گناه و خلاف‌کاری روبرو نمی‌شد؛ همه مصلحان و حتی انبیا و اولیا و سردمداران کشورها خواهان جامعه‌ای آرمانی و جوانان و نوجوانان قانون‌گرا و صالح هستند، اما این امر میسر نیست؛ زیرا هنر تربیت را فقط افرادی دارند که چهارچوب آن را بدانند و بتوانند آن را صحیح اجرا کنند.

تربیت، خاص خانواده نیست، جامعه، مدرسه و شخصیت فرد در آن دخیل هستند، پس اگر خانواده و مدرسه هماهنگ باشند، می‌توانند اثر جامعه را کم‌رنگ نمایند، حتی وراثت و ژن‌های مختلف می‌توانند در شکل‌گیری شخصیت و نوع تربیت اثر بگذارند، چنانچه بررسی‌ها نشان داده وجود ژن الکل در بدن می‌تواند انسان را به سوی الکلیسم سوق دهد؛ لذا در این کتاب سعی کردیم تا چهارچوب‌هایی که برای اصول فرزندپروری سالم و تربیت صحیح مؤثر است را بیان کنیم تا خانواده‌ها با به‌کارگیری آن‌ها بتوانند اثرات جامعه و محیط بیرونی را در تربیت فرزند خود کم‌رنگ نموده و آسیب‌های احتمالی را حذف نمایند.

سخنی از مؤلفین

فصل اول: رشد و پرورش

کودکان

مفهوم رشد

از رشد تعریف‌های گوناگونی شده است. در این پژوهش تعاریفی که نسبتاً کامل به نظر می‌رسند بیان می‌شود. رشد عبارت است از یک سلسله تغییرات پی‌درپی یا متوالی می‌باشد که برای رسیدن به هدفی واحد انجام می‌گیرد. رشد عبارت است از یک سلسله تغییرات و تحولاتی می‌باشد که از زمان تشکیل سلول تخم تا هنگام مرگ در انسان روی می‌دهد. رشد حرکتی مستمر، دائمی و پیوسته می‌باشد که گاهی آهسته و زمانی همراه با جوش و خروش است، و همچنین جریان رشد ممکن است گاهی ملموس نباشد.

رشد یک سلسله ظرفیت‌ها و استعدادها گسترش‌یابنده‌ای است که به تدریج برای فرد مایه سهولت و کارکرد بیشتر و مؤثرتر می‌شود، مانند حرکت‌های سست و خام کودکان در دوران کودکی که رفته‌رفته بر اثر رشد به مهارت‌های سریع و شگفت‌انگیزی در نوجوانی تبدیل می‌شود. رشد به معنی تغییرات است که همواره با پیشرفت و هدف معینی همراه است. این تغییرات به طور منظم و مداوم در زمینه و طرح مشخصی صورت می‌گیرد. رشد، قابل مشاهده، ارزشیابی و اندازه‌گیری است و در سیستم اعصاب، جنبه‌های فیزیولوژیکی و رفتار جلوه‌گر می‌شود. آثار و علائمی که در رفتار فرد ظاهر می‌شود شاخص میزان رشد او را تشکیل می‌دهد. (برک، ۲۰۱۹). رشد عبارت است از تغییراتی که در جهت پیشرفت و تکامل با یک نظم و ترتیب خاصی به عمل می‌آید و هیچ‌وقت متوقف نمی‌شود و به عقب بر نمی‌گردد. رشد عبارت از بیدار شدن و شکفتن استعدادها و خصایص و نیروهای ذاتی که به تدریج در یک موجود در حال رشد به طرف بلوغ و کمال می‌گرایند. (احدی، ۱۳۹۷).

تاریخچه رشد

مطالعه علمی و سیستماتیک رشد دیر زمانی بیش نیست که از طرف دانشمندان روان‌شناسی آغاز شده است. گرچه بایستی در نظر داشت که در دوران گذشته نیز مطالعه رشد مورد توجه بوده است. ولی شکل منسجم امروزی افق‌های روشن‌تر و عمیق‌تری را در راستای این پروسه به وجود آورده است که در گذشته شاید امکان آن وجود نداشت. گرچه در سال‌های قبل از میلاد، (افلاطون) و دیگر دانشمندان با مطرح کردن تفاوت‌های فردی در انسان و آموزش و پرورش دوران کودکی اهمیت فوق‌العاده رشد را مورد توجه قرار داده بودند اما پیش از دوران (رنسانس) و حتی مدتی بعد از آن به گرایش‌ها، رغبت‌ها و علایق کودک چندان توجهی نمی‌شد. (احدی و همکاران، ۱۳۹۴). در مطالعه تحول روان‌شناسی رشد سه دوره را می‌توان در نظر گرفت:

(۱) از رنسانس، تا اوایل قرن نوزدهم

(۲) از اوایل قرن نوزدهم تا اوایل قرن بیستم.

(۳) قرن بیستم.

در دوران قبل از رنسانس کودکان کاملاً پیرو خواسته و اراده پدر و مادر و همین‌طور رئیس قبیله یا قوم و.. بودند و بی‌چون و چرا به دستورهایشان بایستی عمل می‌کردند. کودکان از هرگونه حقوقی محروم بودند. به تدریج تفاوت‌های فردی در تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفت و با ظهور دانشمندان و ابراز عقاید تربیتی از سوی آن‌ها جامعه به سوی شناخت هر چه بیشتر و بهتر کودکان رهنمون شد، و برای پرورش افراد سالم و مثبت، به کودکان توجه بیشتری شد و رفته‌رفته شناخت هر چه عمیق‌تر کودکان میسر شد.

فصل اول: رشد و پرورش کودکان ۱۳

در طول پروسه شناخت کودک، دانشمندان بسیاری نقش‌های مهمی را ایفا نموده‌اند که در اینجا لازم است اشاره‌ای هرچند کوتاه به تعدادی از این نقش‌آفرینان شود. (احدی، ۱۳۹۸).

فرایندهای اصلی رشد

باتوجه به تعاریف و توضیحات ذکر شده می‌توان سه فرایند اصلی برای رشد در نظر گرفت که شامل:

- ❖ بزرگ‌شدن (رشد جسمی): که معادل نمو می‌باشد.
- ❖ پختگی (رشد): که معادل تکامل می‌باشد.
- ❖ سازگاری (یادگیری): که معادل آموزش و پرورش می‌باشد.

اهداف مطالعات رشدی

- شناخت فرایند طبیعی رشد انسان.
- شناخت مراحل و جنبه‌های گوناگون رشد.
- کشف مقیاس‌های مناسب برای هر یک از مراحل رشد.
- کشف مقیاس‌های مناسب برای هر سن.
- شناسایی کودکان عادی و دارای تأخیر با اختلال در فرایند رشد و تکامل.
- کمک به مربی و درمانگر در امر آموزش و درمان. (صمدی، ۱۳۹۹)

ماهیت و اصول رشد و تکامل

از زمانی که نطفه انسان منعقد می‌شود تا هنگام مرگ، فرد پیوسته در حال تغییر است و این جریان تکامل (تحول) هیچگاه متوقف نمی‌شود. انسان همیشه متوجه این تغییرات نیست؛ البته با وجود این پیوستگی سرعت این تغییرات در فرد متفاوت است. در نخستین سال‌های زندگی که این تغییرات سریع رخ می‌دهند، اغلب توجه افراد به این تغییرات جلب شده و ناگزیر هستند که با آن سازگار گردند (البته ممکن است آن را با آغوش باز بپذیرد زیرا این تغییرات نوید بلوغ و تکامل را می‌دهند). این نکته را باید در نظر گرفت که منظور از رشد تنها بزرگ‌شدن نیست زیرا در دوره سالمندی تغییرات بدنی و روانی نشانه‌ای از سیر فرد به سوی پیری و تحلیل تعدادی از دستگاه‌ها می‌باشد که بر خلاف دوران کودکی است، اما با توجه به تعریف رشد چون شامل تغییر و تحولات در طی زندگی فرد می‌گردد، باز هم بخشی از فرایند رشد را در برمی‌گیرد. به عبارت دیگر این تغییرات می‌تواند به سه صورت پیش‌رونده، پس‌رونده و دوباره سازماندهی دیده شود. (برک، ۲۰۱۵).

ماهیت و ویژگی‌های رشد انسان

رشد و تکامل انسان دارای ویژگی‌هایی است که در چگونگی روند رشد بسیار مؤثر هستند. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

- **رشد و تکامل مستلزم تغییر است:** همان گونه که از تعریف رشد برمی‌آید رشد فقط به معنی بزرگ‌شدن نیست بلکه دربرگیرنده تمام تغییرات در طول عمر فرد،

از ابتدای لقاح تا مرگ، است؛ بنابراین مهم‌ترین ویژگی رشد بروز تغییر است که در این فرآیند رخ می‌دهد.

- **رشد از الگوی معینی پیروی کرده و قابل پیش‌بینی است:** رشد جانداران اعم از انسان و حیوان در قالبی حاصل می‌شود که مختص به آن‌گونه است و میزان تکامل افراد آن نوع به یکدیگر شبیه است. در مورد انسان باید گفت که تکامل به صورت اتفاقی و غیرمنظم انجام نمی‌گیرد بلکه به شکلی مرتب و مستمر حاصل می‌گردد. هر مرحله‌ای از تکامل نتیجه و محصول مرحله قبلی و شرط ضروری مرحله بعدی است. مثلاً کودک ابتدا چهار دست و پا راه‌رفته، سپس ایستاده و به مرور قدم برمی‌دارد. حال با توجه به پیروی رشد از الگوهای معین و در نظر گرفتن این نکته که میزان تکامل هر فرد در طول عمر تقریباً ثابت است. می‌توان حدود تقریبی تکامل وی را در اوایل عمر و هنگام بلوغ پیش‌بینی کرد. چنانچه با کمک اشعه ایکس استخوان‌های مچ دست کودک را مورد بررسی قرار دهیم معلوم می‌شود قد نهایی فرد حدوداً چقدر خواهد بود. یا از طرق مختلف میزان بهره هوشی فرد را محاسبه می‌کنند تا به صورت تقریبی بتوان آینده شغلی، اجتماعی و ... کودک را پیش‌بینی کرد.

- **رشد جریانی مداوم و پیوسته دارد:** چنانچه ما یکی از جنبه‌های رشد، مثلاً افزایش وزن را به طور سطحی مورد توجه قرار دهیم، ممکن است این‌طور به نظر برسد که رشد فرد گاهی متوقف شده و سپس دوباره آغاز می‌شود، ولی این

موضوع به هیچ وجه صحیح نیست. رشد از هنگام انعقاد نطفه تا وصول بلوغ و کمال، پیوسته ادامه داشته که گاهی سرعت مراحل مختلف آن کم یا زیاد می شود.

- تفاوت های فردی در فرآیند رشد نقش داشته و کمابیش ثابت می ماند: معمولاً تصور می شود کودکی که رشدش به حد مورد نظر نرسیده است، پس از چندی جبران نقص گذشته را خواهد کرد. این گمان از نظر علمی صحیح نیست بلکه برعکس دلایل متعددی وجود دارد که میزان رشد تقریباً ثابت می ماند. نوزادانی که در ابتدا به سرعت رشد کرده اند در مراحل بعدی نیز، اگر شرایط مهیا باشد، از سرعت رشد خوبی برخوردار خواهند بود و نوزادانی که از رشد کندی برخوردار بوده اند، بعداً نیز به کندی رشد می کنند؛ بنابراین می توان این گونه اظهار نظر کرد که با وجود اینکه الگوی رشد معین و قابل پیش بینی است اما این الگو در هر شخص منحصر به فرد بوده و تفاوت های فردی نیز مستقیماً بر آن تأثیر می گذارد. (گنجی، ۱۳۹۷)

- رشد و تکامل قسمت های مختلف بدن به میزان متفاوتی رخ می دهد: تمام قسمت های بدن به یک مقدار رشد نمی کنند و به همین صورت کلیه جنبه های روانی و ذهنی نیز به یک اندازه تحقق نمی یابند. جنبه های مختلف جسمانی و روانی، هر یک به مقدار مخصوص به خود رشد کرده و در زمان های مختلف به مرحله کمال می رسند.

- رشد و تکامل دارای مراحل است که هر مرحله دارای مشخصات مربوط به خود است: تقسیم بندی های مختلفی برای مراحل رشد در نظر گرفته شده است،

فصل اول: رشد و پرورش کودکان ۱۷

اما عموماً رشد به سه مرحله اصلی: رشد کودک، رشد نوجوانی و رشد بزرگسالی تقسیم می‌شود که البته مراحل اول و سوم خود به دوره‌های کوتاه‌تری به این شرح تقسیم می‌شوند:

(۱) **رشد کودک:** این مرحله شامل دوره‌های پیش از تولد (لقاح تا تولد)، شیرخواری (۲ سال اول زندگی)، کودکی اولیه (۳ تا ۵ سالگی) و کودکی میانه (۶ تا ۱۱ سالگی) می‌باشد.

(۲) **رشد نوجوانی:** که مرحله گذار از کودکی به بزرگسالی است و سنین ۱۲-۱۹ سالگی را شامل می‌شود.

(۳) **رشد بزرگسال:** این مرحله نیز به سه دوره بزرگسالی اولیه یا جوانی (دهه ۲۰ و ۳۰ زندگی)، بزرگسالی میانی یا میان‌سالی (دهه ۴۰ و ۵۰ زندگی) و بزرگسالی پایانی یا سالمندی (۶۰ و در برخی منابع ۶۵ سال به بالا) تقسیم می‌شود.

این دوره‌ها هر یک دارای ویژگی‌های رشدی خاص خود هستند که در این کتاب، رشد کودک مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- هر فرد عادی معمولاً تمام مراحل رشد و تکامل را طی می‌کند: اگرچه مدتی برای تکمیل هر یک از مراحل رشد لازم است اما به جز در موارد استثنایی هر فرد تمام مراحل رشدی را به پایان می‌رساند. برای مثال رشد جسمی هر فرد تقریباً در سن ۱۲ سالگی کامل می‌شود.

- رشد و تکامل دارای جنبه‌های مختلفی است که عموماً به همدیگر وابسته هستند: درست است که رشد و تکامل یک فرایند مستمر است اما این فرایند در بخش‌های مختلف و جنبه‌های گوناگون وجود انسان رخ می‌دهد. این جنبه‌ها در نظر اول ممکن است از هم مستقل به نظر برسند اما در واقع به هم پیوسته بوده و اختلال در رشد و تکامل یک جنبه می‌تواند بر رشد و تکامل سایر جنبه‌ها تأثیرگذار باشد. این جنبه‌ها شامل رشد و تکامل جسمی، حرکتی، احساس و ادراک، ذهنی و شناختی، گفتار و زبان، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی هستند.

انواع تغییرات در فرایند رشد

رشد و تکامل از طریق تغییراتی به وجود می‌آید که این تغییرات همه از یک نوع نیستند و نیز این تغییرات جریان رشد را به یک اندازه تحت تأثیر قرار نمی‌دهند. انواع این تغییرات شامل:

- **تغییر در اندازه و مقدار:** این تغییرات به‌خصوص در رشد جسمی دیده می‌شود. هر سال که از عمر کودک می‌گذرد، بر وزن و قد او افزوده می‌شود، مگر اینکه عوامل غیرمنتظره‌ای مانع رشد طبیعی او شوند. همچنین اعضای داخلی بدن از جمله قلب، کلیه‌ها و ... نیز سال به سال بزرگ‌تر می‌شوند تا بدین وسیله برآوردن احتیاجات و نیازمندی‌های روزافزون کودک میسر گردد.
- **تغییر در نسبت:** بر خلاف آنچه قبلاً تصور می‌شد، بدن کودک کپی شخص بالغ نیست بلکه بدن وی از نظر تناسب با یک شخص بالغ کاملاً متفاوت است. این تفاوت به‌خصوص هنگامی که بدن کودک را به اندازه یک فرد بالغ بزرگ کنیم به

چشم می‌خورد. این اختلاف تا زمان بلوغ باقی می‌ماند و در این سنین است که بدن وی متناسب با یک فرد بزرگسال می‌گردد.

▪ **ناپدید شدن خصایص قبلی یا بعضی از قسمت‌های بدن:** مهم‌ترین قسمتی که در حین رشد کودک کم‌کم ناپدید می‌شود غده تیموس است. از موارد دیگر می‌توان به از بین رفتن رفلکس‌های اولیه و برخی از رفتارهای خاص دوران نوزادی و کودکی مانند اکتشاف یا پرگویی‌های بیجا اشاره کرد.

▪ **کسب خصایص و مشخصات جدید:** در مقابل محو شدن برخی از رفتارها و بخش‌های بدن، فرد مشخصات بدنی و روانی تازه‌ای کسب می‌کند که در فرایند رشد و تکامل به آن‌ها نیاز دارد. از آن جمله می‌توان رویش دندان‌های دائمی، کسب خصوصیات جنسی و ایجاد حس کنجکاوی نسبت به عقاید مذهبی را نام برد. (اتکینسون و همکاران، ۲۰۱۳).

انواع الگوهای رشدی

با توجه با موارد ذکر شده فرایند رشد از یکسری الگوهای مشخص پیروی می‌کند. این الگوها که به طور مشخص‌تر در رشد حرکتی دیده می‌شوند عبارت‌اند از:

❖ **الگوی عام به خاص:** در جریان رشد، اعم از جسمی و روانی، عکس‌العمل‌های کودک ابتدا جنبه عمومی دارد و بعد وضعیت اختصاصی به خود می‌گیرد. به‌عنوان مثال در مورد رشد حرکات، کودک ابتدا حرکات کلی بدن را از خود نشان

می‌دهد که باگذشت زمان این حرکات به سمت موارد اختصاصی‌تر و ظریف‌تر پیش می‌روند.

❖ **الگوی سری دمی:** بر طبق این الگو رشد حرکتی از سمت سر به سمت پاها گسترش می‌یابد. با نگاهی دقیق‌تر به مراحل رشد حرکات می‌توان فهمید که کودک ابتدا کنترل سروگردن را به دست آورده، سپس کنترل تنه و توانایی نشستن و در مراحل بعدی توانایی ایستادن و راه رفتن را به دست می‌آورد.

❖ **الگوی مرکزی محیطی:** اگر در فرایند رشد، میزان رشد کنترل عضلات را در کودک بررسی کنیم به این نکته پی خواهیم برد که ابتدا عضلات بزرگ‌تر که مسئول حرکات درشت‌تر هستند و در بخش‌های مرکزی‌تر و محوری‌تر بدن (مانند سروگردن، تنه، لگن، شانه‌ها و ...) قرار دارند رشد کرده و تحت کنترل قرار می‌گیرند. باگذشت زمان این کنترل به عضلات کوچک‌تر و محیطی‌تر گسترش می‌یابد که این امر انجام حرکات ظریف‌تر را به دنبال دارد.

عوامل مؤثر در رشد و تکامل

تفاوت‌های فردی یکی از مهم‌ترین خصایصی است که قابل ملاحظه در انسان‌ها می‌باشد. به طوری که اگر ما در یک محل پررفت و آمد لحظه‌ای بایستیم و عابرین را نظاره کنیم خواهیم دید که آن‌ها تفاوت‌هایی دارند، مثلاً در قد، وزن، قیافه، رنگ مو و غیره. علاوه بر تفاوت‌های که قابل مشاهده هستند، تفاوت‌هایی نیز وجود دارند که به سادگی قابل مشاهده نیستند و باید برای شناخت آن‌ها از ابزار و وسایل خاصی استفاده کرد. (احدی، ۱۳۹۸). به طور کلی عوامل مؤثر در این تفاوت‌ها را به دودسته تقسیم می‌کنند: